

ECONOMISCHE RITMEN

21 april 1967

Goedenavond, vrienden.

Allereerst herinner ik u eraan, dat wij niet alwetend of onfeilbaar zijn. Denkt dus zelf na. Tenzij u een beter onderwerp weet, wilde ik vanavond eens met u spreken over:

ECONOMISCHE RITMEN

Wanneer men zich met de economische ontwikkelingen op de wereld bezighoudt, ziet men in de eerste plaats wel, dat dezen zeer sterk verweven zijn met het culturele patroon van de maatschappij en de daarin geldende sociale tendensen. Daarnaast kan men echter vaststellen, dat alle veranderingen, die in een cultuur plaats gaan vinden, zich eveneens in de economie tevoren reeds aankondigen. Men kan dan ook constateren dat, zo men een bepaalde culturele, economische of sociale ontwikkeling te lang tracht tegen te houden - en het bestaande dus te zeer wil stabiliseren - als gevolg daarvan een soort explosie optreedt, die zich uit in het minst beheersbare gebied. Is men dus in staat een economische ontwikkeling te blijven beheersen, zo is het zeker, dat, gezien de bestaande spanningen, een culturele explosie het gevolg daarvan zal zijn en omgekeerd. De explosies zijn dan zeer revolutionaire en in korte tijd zeer sterk optredende verschijnselen en ontwikkelingen. Het gevolg daarvan is, dat ook de economie, ondanks alle voorzorgen, aan zeer sterke zwenkingen onderhevig zal zijn.

Ons onderwerp is, uit de aard der zaak, nogal materialistisch. Wij moeten echter alle ontwikkelingen, ook deze, baseren op de mens. Ik weet wel, dat men zich in de economie vooral op de productie- en consumptiemogelijkheden pleegt te baseren, maar juist acht ik dit niet. Wij hebben te maken met de mens. Het is de mens, die moet produceren en verbruiken. Het is de mens, die moet reageren volgens gestelde normen, maar daarbij al te vaak, wetenschappelijk geheel onlogisch, uit de band pleegt te springen. Het zal u duidelijk zijn, dat wij, zo wij reëel economische, culturele, of sociale ontwikkelingen willen onderzoeken, wij daarbij niet uit moeten gaan van stellingen en technieken, maar van de mens zelf. Wat ziet men daarbij?

De bereidheid van de mens om zichzelf in te zetten en te onderwerpen aan een bepaalde gerichtheid, een bepaald patroon, is omgekeerd evenredig met zijn mogelijkheid daarvan te profiteren. Naarmate men meer profiteert van een bepaalde toestand of ontwikkeling, is men minder geneigd de regels, waardoor die toestand in stand wordt gehouden, of waardoor die ontwikkeling mogelijk wordt gemaakt, te aanvaarden. Dit is een van de primaire oorzaken voor elke economische omwenteling! Wanneer ik begin met een mechanische productiemethode, zo zal ik daardoor mijn rendement op kunnen voeren, maar zal ik ook mijn beleggingsnoodzaak zien stijgen. Door de grotere belegging, zullen ook de totale arbeidskosten stijgen, terwijl de investeringen per arbeidsplaats eveneens de neiging hebben op te lopen. Ik moet dus komen tot een hogere productie om een gelijkblijvend rendement mogelijk te maken. Economisch betekent dit een explosief effect, daar de behoeften rechtlijnig toe plegen te nemen, maar de productienoodzaak een verhoging in kwadratuur vergt. Er komt dan ook een ogenblik, waarop de consumptiemogelijkheden niet meer in staat zijn gelijke tred te houden met de toename van de productie. Men kan dit tijdelijk opvangen door het zoeken naar nieuwe markten. Maar er komt een ogenblik, dat men de productie zal moeten veranderen.

Er ontstaat dan een omschakeling van het directe behoefte-element in het verbruik naar schijnverbruik, of het stimuleren van op zich onnodig en onnut verbruiken. Er ontstaat een verandering van maatstaven. In de eerste mechanische weverijen werd nog steeds een product vervaardigd, dat, al had het fouten, ten doel had, een zo lang mogelijk bruikbaarheid daarvan te garanderen. Verder werd nadruk gelegd op een zo groot mogelijke stabiliteit van weefwijze en patroon. Kortom, men meende, dat dit product duur moest bezitten om aanvaardbaar te zijn. Slechts voor landen, waarmede men ruilhandel dreef, maakte men wel slechtere 'producten'. Nu echter worden vele producten voor de eigen markt, voor Europa, in de weverijen gemaakt, die

zo weinig duurzaam zijn, dat zij in het verleden niet eens in de ruilhandel aanvaardbaar zouden zijn geweest. Daarnaast wijzigt men kleur, patroon en weefwijze zoveel mogelijk, om zo een verouderen van het product in de hand te werken. Op zich is dit begrijpelijk: hoe sneller het product verouderd, lelijk wordt enz. - en dus zijn directe gebruikswaarde verliest, hoe gemakkelijker men de productie op gang kan houden. In feite voert dit tot een toenemende verspilling van arbeid en materiaal. Hierbij dient men weer te beseffen, dat men materialen niet altijd maar kan blijven verspillen, zonder dat dit gevolgen heeft. Er komt een ogenblik dat het toenemend verbruiken van een bepaald materiaal - al blijft men ook in het meest rendabele deel van de Gauss Kromme werken - een schaarste ontstaat. Dan gaan buiten eigen productie werkende prijsfactoren optreden.

Hierbij treden ook nog andere factoren op: men gaat aan het product vooral qua uiterlijk steeds meer eisen stellen en wil er steeds minder tegenover gaan stellen, terwijl daarnaast de productie van bepaalde grondstoffen zo toeneemt, dat de prijs daalt - verlies op voorraad - dan wel zo schaars wordt, dat de prijzen blijven stijgen - verlies door niet te compenseren stijging van kosten. Enerzijds zien wij, dat men tot een overproductie komt - denk aan koffie in Brazilië, of melk in delen van de USA - maar toch gelijke prijzen en winsten wil blijven maken, terwijl men anderzijds een schaarste op ziet treden - bij bepaalde metalen was dit langere tijd het geval - waardoor men met vervangende stoffen of middelen moet gaan werken, die de kosten van retooling, het aanpassen van de apparatuur dus, noodzakelijk maken en zo kostenverhogend werken.

Op zich zou dit alles niet zo erg zijn en zeker wel binnen de perken gehouden kunnen worden. Maar nu komt het menselijke een rol meespelen. Men meent, gezien de gestegen kosten, ook aanspraak te kunnen maken op een verhoging van de winsten. Wanneer een materiaal in prijs scherp stijgt, stelt men zich niet tevreden met een gelijkblijvende winst per geproduceerde eenheid, maar wenst, wanneer men oorspronkelijk bv. een winst van 20% maakte, deze winst ook te maken over de gestegen kosten van materiaal. Stijgt ook de prijs van de arbeid, zodat men bv. fn plaats van fl.1.- per uur, de arbeider nu fl. 3.- per uur moet betalen, zo rekende men in het eerste geval dus op fl.0,20 winst op arbeid, maar eist heel rustig bij de verhoging nu fl.0.60 als zijn rechtvaardig deel. Het duurder worden van de kostprijzen gaat dus in wezen gepaard met een vergroting van de winstfactor tot men meent, dat het product de gevraagde prijs in feite niet meer waard is. Dit voert dan tot crisisverschijnselen. Een daarvan is de neiging tot prijsdumping - iets wat u zelfs in uw eigen toch wel zeer geleide maatschappij aan zult treffen - terwijl een ander verschijnsel het minder gemakkelijk verwerven van de noodzakelijke gelden inhoudt. Dit laatste vooral wordt er dan de oorzaak van, dat men de productie wraakt of inkrimpt en dus minder arbeid wenst. Wat inhoudt, dat de consumptie verder daalt, terwijl gelijktijdig door het ruimer worden van de arbeidsmarkt de condities voor aanschaf ook bij de werkende minder gunstig worden, daar zij meer moeten presteren en vaak met minder genoeg zullen moeten nemen.

Een derde verschijnsel is hierbij het feit, dat de arbeider zijn hogere loon - zijn "winst" - wil blijven behouden en dus in verzet komt. Velen zullen daardoor een tijdlang minder arbeid leveren of zelfs gaan staken, wat weer betekent, dat de bedrijven meer kapitaalsreserve nodig hebben, om hun productie te kunnen voortzetten. In alle gevallen, waarin aan genoemde voorwaarden of zelfs maar enkele daarvan voldaan wordt, kunnen wij spreken van een crisis, dit hoeft dus niet altijd het gevolg van een beurskrach te zijn. Voor u is waarschijnlijk de meest sprekende crisis wel die, welke volgde op de krach in Wallstreet, omdat daarbij binnen vijf weken in een geheel land en binnen enkele maanden eigenlijk in de gehele wereld de economische verhoudingen ondersteboven werden gekeerd. Het gevolg was toen bv., dat voor velen alle redelijke verhouding tussen inkomen en prijzen wegviel, zodat een deel van de productie in feite weggegeven moest worden. Bezit, dat tot op dat ogenblik volledig waardevast heette, werd toen, zoals bij verschillende andere gelegenheden, van de ene dag op de andere waardeloos, terwijl andere, niet zo gevraagde bezittingen opeens in feitelijke waarde zeer sterk opliepen, daar zij "waardevast" bleken te zijn. Er waren zelfs bezittingen, die een enorme stijging van waarde doormaakten als gevolg van utiliteitswaarde.

Wij kunnen, om de gevolgen van een crisis duidelijker te laten spreken, u hier ook herinneren aan de inflatie, zoals die in Duitsland optrad. In het patroon daarvan spreekt de mens met zijn

reacties nog veel sterker dan in het eerstgenoemde geval. Wij hebben hier te maken met een uitermate rechtlijnig georganiseerde maatschappij. Daarin ontstaat een toenemend revolutionair element, dat zijn kans krijgt aan het einde van de eerste wereldoorlog, wanneer blijkt, dat alle gegeven beloften alleen maar lucht waren. De revolutie keert zich tegen het bestaande systeem. Zij is in de eerste plaats een sociale, maar daarnaast ook een culturele revolutie. Zij tast echter het gezag en daarmee ook alle bestaande economische verhoudingen aan. Het gevolg is, dat men steeds meer de persen laat draaien om geld te maken, en zo het gezag nog verder te kunnen handhaven. Wij krijgen de tijd van het noodgeld, waarin zelfs verschillende steden eigen geld uitgeven. Het is de tijd, waarin men een milliard mark betaalt voor een pak lucifers, terwijl postzegels - zij bestaan nu nog - opdrukken krijgen in waarden van 1 tot 10.000.000 Mark. Want zoveel kostte het in die dagen om een brief of pakje te versturen. De mensen hebben steeds minder vertrouwen in geld, waardoor geld steeds minder waard wordt - men kan er steeds minder voor kopen, omdat de verkoper liever zijn waardeverast product bezit dan een ruilmiddel, dat reeds de volgende dag ver in waarde gedaald kan zijn.

Wie de consequenties begrijpt, zal met mij van mening zijn, dat een crisis op elk ogenblik kan optreden, wanneer het vertrouwen in de staat, geld, e.d. voldoende geschokt is. En wat meer is: men zal beseffen, dat het niet mogelijk is met technische middelen en ingrepen een dergelijke crisis blijvend te beheersen. Een beheersen van een crisis-tendens is namelijk alleen mogelijk, zolang er een voldoende volgzzaamheid bestaat bij zowel de producenten als de verbruikers. Indien slechts een van deze twee factoren geen vertrouwen meer heeft in de bestaande verhoudingen en regelingen, dan valt de maatschappij als een kaartenhuisje ineen.

U zult misschien nu ook begrijpen, waarom ik de nadruk leg op de sociale verhoudingen en zelfs de menselijke gevoelens, terwijl mijn onderwerp toch in de eerste plaats gaat over de economische ritmen. Dezen immers zijn alleen verklaarbaar, wanneer wij rekening houden met de gevoelend van de mens en hun wijze van denken en reageren.

De mens reageert natuurlijk binnen zijn milieu. Hij heeft daarin zijn denkbeelden, wensen, kent daarin bepaalde verhoudingen en waarden en uit daarin zijn drang tot zelfbehoud en zijn prestigedrang. Een wijziging van de reactie van een deel van de mensen op deze waarden zal een verandering in de economische verhoudingen en mogelijkheden met zich brengen. Ook het culturele patroon speelt een grote rol. In een tijd, dat het een uitdrukking is van eigen status, wanneer men zich door een schilder laat portretteren, zien wij, dat velen om hieraan mee te kunnen doen, te grote eisen gaan stellen en te veel willen verdienen. In uw tijd ziet men een dergelijke reactie, wanneer het gaat om een auto, een wasmachine, een tv. en dergelijke. Het gaat daarbij om producten, die niet direct noodzakelijk zijn, maar die worden gezien als een noodzaak, daar zij een zelfbevestiging binnen het culturele patroon geven en daarmee een zekere status geven. De mens is geneigd zijn eisen aan te passen aan deze - kunstmatige - behoeften en zal vaak zijn eigen product of arbeid aanpassen aan deze vermeende noodzakelijkheden. Cultuur is namelijk niet alleen maar kunst, al denken vele mensen dit. Cultuur is een reeks van statusverhoudingen, die gesymboliseerd wordt in begrippen of bezittingen van schoonheids- of luxe betekenis, waarin kunst inderdaad vaak een grote rol speelt.

Ik zou over al deze tendensen en mogelijkheden zeker niet gesproken hebben, wanneer men in deze dagen niet in een zeer eigenaardige situatie zou verkeren, waarin de economische theorieën door de feiten hier en daar nogal geweld worden aangedaan. Reeds jarenlang hebben wij u gezegd, dat de welvaart schijn is. Dat de werkelijke welvaart reeds voorbij was. Wij hebben u er reeds jaren op gewezen, dat elders, bv. in de VS, sprake was van een toenemende verarmoeding van een steeds groter deel van het volk. Wij hebben u er zelfs op gewezen, dat de toenemende arbeidsmogelijkheid, die men in de USSR vond - en die werd opgelost door een toename van de productie van gebruiksartikelen er eveneens een soort crisis betekende. De mensen hebben daarop gereageerd met een: het gaat ons nog steeds best, dit is kolder. Wij kunnen dit alles heus wel in de hand houden.

Nu zien de zaken er wat anders uit en zult u zich misschien met ons af gaan vragen, of die bewering, dat men de zaken geheel in de hand kan houden, wel geheel juist is. Ik stel nu: wanneer er eenmaal een paniek ontstaat, kan geen enkele regering, geen enkel regime, meer voldoende maatregelen op economisch vlak blijven handhaven, zonder hiermede eigen gezag

geheel te verspelen en zo ook eigen mogelijkheid tot goed functioneren te verliezen. Hoe ontstaat een dergelijke paniek echter? Indien wij zien naar alle jaren, waarin crisisverschijnselen optraden - men kende die evengoed in Sparta, Athene, Rome, Ninive als in Rome van nu, New-York en Amsterdam - zo wettigt een nader onderzoek de conclusie, dat dit steeds jaren waren, waarin bepaalde invloeden op de mensheid, en wel diametraal tegen elkander gericht - inwerkten.

Enerzijds is er steeds een toename van hartstochten en gewelddadigheden bij vele individuen te constateren in een dergelijke periode. U interpreteert hartstocht vaak meer horizontaal, maar zij kan ook geuit worden als elke frenetieke en fanatieke reactie op de omgeving. Hartstocht is een onredelijke benadering. Men kan evenzeer hartstochtelijk verlangen om vooral modern gekleed te zijn -"in" te zijn heet dat tegenwoordig, naar ik meen - als naar een ideale partner. U kunt net zo hartstochtelijk een mens haten, omdat zij anders is, als omdat hij u iets heeft aangedaan. U kunt zelfs een mens of iets anders hartstochtelijk beminnen of haten, omdat u eenvoudig niet weet, wat u ander moet doen en niet tot matiging in staat bent.

Deze emotionaliteit van grote delen van de massa komen steeds weer voor in jaren waarin wij te maken hebben aan een overdaad van energie. De betreffende jaren blijken verder te lijden aan een wel zeer grote wisselvalligheid van denken en een onvermogen tot standvastig reageren.

Astrologisch gesproken zou men het als volgt weer kunnen geven: in de gelijke jaren is Mars zeer sterk, terwijl daarmee strijdig een sterke Neptunusinvloed optreedt. De werking van de zon doet dan denken aan een stand van tweelingen. Dit is natuurlijk alleen maar een voorbeeld. Maar het optreden van dergelijke invloeden, die vanuit de ruimte en de kosmos de mens kunnen benaderen, vormen steeds weer de aanleiding voor het ontstaan van kritieke situaties. Waarom? Wel, de mens reageert op zijn wereld. Deze heeft invloed op de wijze, waarop hij zijn gevoelens in de wereld tot uiting zal brengen. Indien het koud weer is en het regent een weinig, zo blijkt een gerucht, dat bv. een bank niet meer aan zijn verplichtingen kan voldoen, wel paniek te zaaien, maar lang niet zo sterk als in andere omstandigheden. De mensen wachten nog maar even met het halen van hun geld, omdat het weer zo slecht is. De crisis kan dan wel werkelijk bestaan, maar door een te ongelijkmatige reactie zal zij waarschijnlijk wel overwonnen kunnen worden. Indien het nu kokend heet weer is, of zelfs onweerachtig, zullen de mensen veel sneller prikkelbaar zijn, veel eerder voor hun al dan niet vermeende rechten op gaan komen. Dan kan een enkel gerucht soms reeds voldoende zijn om een run op de bank te veroorzaken.

Nu weet ik, dat dit vandaag niet meer kan. Maar ik geef dit als voorbeeld, omdat dergelijke dingen onder de omschreven omstandigheden in het verleden vaak hebben plaats gehad. Zoals men ook kan constateren, dat een voetbalwedstrijd vaak, wat de supporters betreft, veel rustiger verloopt, wanneer het koud is, of er wat regen valt, terwijl zonnig weer veel snellere en fellere reacties brengt op een al dan niet vermeend onrecht op het veld. Hetzelfde, wat bij koud weer alleen tot wat gefluit aanleiding is, kan voeren tot vechtpartijen en het veld oplopen, wanneer het weer warmer en wat drukkend is. Raar, maar waar. Wat wil zeggen, dat de mens zijn reacties dus mede bepaald ziet door omstandigheden van buitenaf, die hij niet geheel kan voorzien en waarvan hij het optreden of verloop niet in de hand heeft. Wanneer er in de huidige economische situatie een jaar komt, waarbij men gelijktijdig te maken heeft met bv. grote droogte of hitte en toenemende aantallen onweders, zo zal men moeten rekenen met het feit, dat de massa, de mensen, eenvoudig niet meer geheel rationeel kunnen reageren.

Hun irrationaliteit wordt daarbij verder nog sterk bepaald door een wederkerige beïnvloeding, die wij het massa-effect zouden kunnen noemen. Waar een massa samen is, zal een afzonderlijke mentaliteit ontstaan, die gedragen wordt door een wederkering opzwepen van de delen, waaruit die massa bestaat. De kleinste massa is drie personen, waarin dergelijke factoren maar weinig werkzaam zijn. Hoe groter het aantal wordt, hoe sterker de werking. De meest ideale massa is een groep van enkele honderden, omdat daarin nog een volledige overdracht van elk lid daarvan op alle anderen mogelijk blijft. In een dergelijke massa valt elk begrip van eigen verantwoordelijkheid weg, eigen normen vallen deels weg en elk begrip voor de werkelijkheid wordt sterk aangetast. Men weet misschien wel, dat men iets verkeerd doet, maar gaat door onder de leuze: "dit alles is niet mijn verantwoordelijkheid". Men loopt, naar men meent, mee, maar bepaalt daardoor weer het gedrag van anderen.

Stel, dat dit voorkomt op een ogenblik dat voor het productieproces kritiek is. Dan kunnen wij er bijna zeker van zijn, dat er stakingen ontstaan en geweldplegingen tegen niet-stakers. Wij kunnen er daarnaast wel zeker van zijn, dat degenen, die hun bedrijfsuitoefening zo in gevaar gebracht zien, eveneens onredelijk zullen gaan reageren. Deze wederkerige onredelijkheid zal dan kunnen resulteren in bv. een groot aantal faillissementen van kleinere bedrijven. Later zal men misschien veel kunnen redden en weer redelijk overleg plegen. Maar op een dergelijk moment - vaak is het in feite een kwestie van de reacties van een enkele dag - is het vertrouwen teloorgegaan. Dat wil voor het bedrijf zeggen dat er niet meer onmiddellijk geldschieters te vinden zullen zijn, om de zaak op de been te houden. Vanuit de directie is er dan ook geen sprake meer van hetzelfde gevoel van verantwoordelijkheid tegenover de werknemers als voordien bestond. Er is een contact te loor gegaan, waardoor men a.h.w. tijdelijk elkanders taal niet meer verstaat en elkanders bedoelingen niet meer in het juiste licht kan zien.

Indien wij het op de keper beschouwen, is dit grotendeels een geestelijke achtergrond voor dergelijke verschijnselen. Want een mens die geestelijk voldoende bewust is, zal, tijdens dergelijke beïnvloedingen van buitenaf, zijn instincten nog als zodanig erkennen en daardoor grotendeels kunnen beheersen. Hij zal zich in ieder geval niet overgeven aan de wederkerige beïnvloeding binnen de massa, die voor de meest fatale gevolgen aansprakelijk is. Hoe minder de mens geestelijk bewust is, hoe meer zijn reacties instinctief zullen zijn en hoe meer zijn reacties volgens de instincten plaats vinden, hoe sneller hij zich in de massa voegt, hoe onberekenbaarder hij wordt en hoe groter ook de schade zal zijn, die hij aan zal richten.

Wanneer wij het cultuurpatroon van deze moderne wereld bezien, zo valt onmiddellijk op, dat de nadruk hierbij zeer sterk op bezit valt. Ook al wordt de zin van dit bezit dan wel verschillend geïnterpreteerd. In Nederland is bezit de mogelijkheid, om een reisje naar het zuiden te maken, in België en Frankrijk is de drang in de eerste plaats het bezitten van een eigen woning. In andere landen gaat het in de eerste plaats om het bezitten van bv. auto's. De lust van het bezit komt dus op vele verschillende wijzen tot uitdrukking. Maar in uw cultuurpatroon is steeds bezit en materieel vermogen belangrijker dan elke innerlijke bevrediging of geestelijke achtergrond.

Zeg niet, dat dit een te hard oordeel is. En zeg ook niet, dat dit alles u verveelt. Want u zit er middenin. Het zou u werkelijk moeten interesseren. Want u leeft in een wereld, die, zelfs al tracht zij geestelijk te denken, al tracht zij de grootste geestelijke waarden te verwezenlijken, toch steeds weer terugvalt op de materie, als het meest belangrijke. Men valt terug op eigendoms- en bezitsdenkbeelden, die heus niet stilstaan bij goederen alleen. Men drukt het uit als rechten - voorrangrechten. Het zijn mijn kinderen en daar heb jij maar af te blijven, enz. enz. Er is een bezitmanie, een geobsedeerd worden door het hebben, het verwerven. Economisch kan dit een tijdlang gunstig werken. De verwervingsdrang en prestigedrang kan door de producenten tot het uiterste worden opgevoerd en zo de consumptie ver boven het redelijke opvoeren. Maar dit betekent gelijktijdig, dat elke ideële achtergrond terug zal moeten treden, wanneer het gaat om bezit. En zeg nu niet, dat dit in Nederland niet het geval is. Men laat misschien wel eens een duikboot of een kansje voorbijgaan. Maar de meeste Nederlanders hebben nog dezelfde mentaliteit van die voorvaderen, die bij Duinkerken een partijtje kruit en masten aan de tegenpartij verkochten, toen de daar liggende vloot slag weigerde, omdat men daarover niet beschikte. De winst was groot, de slag werd geleverd en de Nederlanders wonnen zelfs nog ook. Hoe goed was de Heer, nietwaar?

Op soortgelijke wijze is de moderne maatschappij bezig uit winstmotieven alle krachten te bewapenen en te bevoordelen, waarvan zij weet, dat dezen in feite haar verval beogen. Dit geldt voor rechts en links extreme richtingen, maar evenzeer voor de bescherming, die men aan een z.g. godsdienstigheid geeft, die niets meer met God en alles met prestige heeft te maken, met een bezit - al is het maar, dat men meent een kaartje te bezitten, waarop staat, dat de bezitter recht heeft op een plaats in de derde loge van de eerste omloop in de hemel. Waarop men zich dan met gepaste bescheidenheid tegenover de wereld laat voorstaan met verwijs naar eigen "echtgelovigheid". Want ook geloofswaarden worden in deze wereld al te vaak als een soort stoffelijk en prestige gevend bezit gekoesterd. U kent vast wel mensen die, ofschoon zij op elk ander terrein zeer redelijke mensen zijn t.a.v. hun wetenschap of hun geloof steeds weer absoluut onredelijk zijn en eenvoudig niet te benaderen blijken. De reden? Dit is hun bezit. Daar

heeft ieder maar van af te blijven. Elke poging daarop kritiek uit te oefenen of maar over te spreken op afvallige wijze, zelfs indien het er om gaat de zaken duidelijker te stellen of aan te tonen, dat iets ook nog anders kan zijn, wordt beantwoord met een soort "handen af, dit is van mij".

U zult begrijpen, dat een cultuur, die het bezitsbegrip overal gebruikt, zeer kwetsbaar is. Men koopt tegenwoordig zelfs schilderijen vaak voor krankzinnige prijzen, omdat er een handtekening onder staat en vraagt zich niet eens af, of het wel mooi is. Men koopt in feite het recht, met zijn bezit op te scheppen en tegen iedereen te kunnen zeggen: ik heb een echte Picasso, of desnoods een echte Piet Paaltjes. Anderen kopen in de hoop, dat iets later veel waard zal worden. Bezit en niet allen schoonheid is ook hier de overwegende stimulus. Een ontleden van de situatie is betrekkelijk eenvoudig. Er iets aan te doen is moeilijker. Ik zal daarom allereerst trachten de situatie in korte zinnen te omschrijven.

1. Naarmate de hang naar bezit meer algemeen toeneemt en meer alleen-bepalend wordt voor de menselijke gevoelens van belang en welbehagen, zal elk geestelijk en ideëel streven in feite meer irreëel worden en niet tot de realiteit van het menselijk leven meer kunnen behoren.

2. Naarmate de mens meer aan zijn bezit is gebonden, zullen zijn eisen meer op materieel vlak worden geuit. Hij zal voor zich en tegenover anderen op de duur alleen nog geestelijke eisen stellen wanneer hieraan voor hem geen materiële consequenties meer verbonden zijn.

3. Elk cultuurpatroon, sociaal patroon, dat eenmaal algemeen geldend wordt, heeft de neiging zich in macht om te zetten, waardoor het zichzelf stabiliseert, maar zijn betekenis verliest. Een gestabiliseerd cultureel of sociaal patroon betekent dan ook een toenemende pressie op economisch terrein.

4. Men kan dan stellen: toename van het materialisme met de factor x houdt een afname in van de economische stabiliteit met de factor $x - f$. X staat hier voor de onzekerheidsfactor, het onbekende, dat echter over de massa berekenbaar pleegt te zijn, f staat voor de menselijke factor, die altijd onberekenbaar blijft. De factor f kan, in deze tijd, gemiddeld gesteld worden op $4 \frac{7}{11}$. Wil men vereenvoudigen, dan stelle men f voor deze tijd op $4,75$.

5. Naarmate een economische structuur haar productie uitbreidt, eist zij een vergroting van verbruik, die echter niet in overeenstemming blijft met de toename van de productie. Het gevolg is een niet noodzakelijke verzwaring van het productieprogramma door het stellen van steeds meer licht divergerende producten, die in consumptiewaarde echter ongeveer gelijkwaardig blijven. Anders gezegd: indien de productiecapaciteit toeneemt met de factor twee en het verbruik de factor $1,1$ als toename toont, zal een verveelvoudiging van producten optreden - waarbij vervalsingen van de eigenlijke waarde van het product door verschillende verpakkingen en niet ter zake doende toevoegingen, die als "nieuw" worden omschreven, die van het productievermogen $\frac{1}{4}$ in beslag zullen nemen. De rest, $\frac{1}{5}$, moet verbruikt worden, zonder dat daarbij van werkelijke consumptie kan worden gesproken. Daar dit vijfde deel van het productievermogen wordt gebruikt voor niet consumptiegoederen, die voor de mens geen directe nuttigheidswaarde hebben, kan worden gezegd, dat een toenemen van de productie een toename van verspilling van arbeidskracht en grondstoffen ten gevolge zal hebben.

Denkt u over dit alles eens na. Er zijn ontstellende oplossingen aan deze schijnbaar aardige puzzels verbonden. Ik ga echter nog iets verder en stel: naarmate de nadruk op de materiële vorm der dingen en het verbruik van goederen groter wordt, zal de mogelijkheid eigen innerlijke wereld en geest tot uiting te brengen, evenredig afnemen. De toenemende conformiteit - of eis daartoe - houdt een gelijktijdige toename van innerlijke - of psychische - spanningen in, die zich op de duur ontladen in geweld, dat slechts de uitdrukking wordt van het geestelijk onvermogen nog langer te leven binnen het kader van de verbruikersmaatschappij. U hebt zelf waarschijnlijk ook wel eens onlustgevoelens gekregen t.a.v. de drukte op de wegen, het voortduren klinken van transistorradio's enz. enz. en, zo u nog herinnering hebt aan wat de natuur in feite kan zijn aan rust en gevoel van zuiverheid, zult u zich wel eens onbehagelijk gevoeld hebben in de stank van halve ontbinding, die op warme zomeravonden over een stad kan hangen. Deze op zich persoonlijke reacties geven u dan een aardig beeld van het innerlijk verzet, het vechten voor de materiële werkelijkheid, dat daarvan het gevolg kan zijn, zelfs indien men slechts vlucht in dromen of in een onredelijke woede.

Overvloed brengt een automatische reactie. Zowel bij te grote overvloed als bij te groot tekort ontstaat bij de mens de neiging tot vernielen. Wanneer er echter bijna genoeg is, is eigen bezit en ook dat van anderen de mens werkelijk nog heilig. Juist de mens, die zelf geen overvloed of te groot tekort kent, zal altijd weer het meest vatbaar zijn voor de werkelijke tekorten en behoeften, die bij anderen bestaan. Waar men bijna, maar niet helemaal genoeg heeft, komt de mens ook eerder tot werkelijke solidariteit. Zoals hij - onder die conditie ook sneller komt tot een waarlijk gezamenlijk optreden, waarachter een ideëel doel schuilgaat. Alle werkelijke revoluties tegen de armoede vinden hun ontstaan in de middenstand, die zelf niet werkelijk arm meer is, maar ook niet "genoeg" heeft.

Gezien dit alles kan voor de huidige economie en de ontwikkeling op de wereld ongeveer als volgt gesteld kunnen worden: Rekening houdende met het normale verloop van de economie na een wereldoorlog, zou vanaf het jaar 1956 een crisis op moeten treden. Het bestaan van die crisis zou in het jaar 1962 onvermijdelijk geworden zijn. Daar deze economische verschijnselen, - waardoor een evenwicht wordt gezocht, - door de z.g. geleide economie grotendeels werden opgevangen, ontstond een schijn van gelijkblijvende economische ontwikkeling, die alleen gefinancierd kon worden door een feitelijke waardevermindering van het ruilmiddel. Alle valuta op de wereld tonen dan ook een feitelijke vermindering van koopkracht. Gelijktijdig neemt de niet rationeel bruikbare productie toe. Het gevolg daarvan is, dat de balans van het economisch evenwicht steeds meer precair wordt, ongeacht de beheersingspogingen. Het gevolg was, dat ondanks alle pogingen om dit te verhullen, in 1965 reeds van een werkelijke, maar slapende crisis gesproken moet worden. In 1966 werd het bestaan van deze crisis kenbaar voor allen, die beleggingen bezaten. Koersonzekerheden en irrationele reacties op de beurzen spreken hiervan.

Er is sprake van een schaarste aan risicodragend kapitaal, daar men zijn bezit niet zo gaarne meer wil riskeren. De noodzaak uiterlijke welvaart voor te spiegelen, resulteert allerwege in een verminderde aandacht voor en interesse in het belang van de arbeider. Dit geldt niet alleen voor de kapitalisten, maar komt evenzeer tot uiting in het optreden van vakbonden e.d. In Nederland ziet men bv., hoe de staat steeds meer buitenlandse arbeiders aantrekt, terwijl men zeker kan zijn, dat een verdere uitbreiding van het productiesysteem schadelijk is voor de werkelijke welvaart. De wijze, waarop men te werk gaat, toont aan, dat men hier niet denkt aan de aansprakelijkheid, die men, volgens eigen theorieën, tegenover die arbeiders moet aanvaarden. Het ging er maar om een verdere uitbouw van productie en z.g. werkgelegenheid voort te zetten, waardoor men de schijn van welvaart kon blijven handhaven en eigen roem kon bevestigen. Want eigen belangrijkheid komt meer en meer op de voorgrond te staan.

Vanaf 1956, maar in steeds toenemende mate ook tot 1966-67, blijkt behoefte te bestaan aan het volvoeren van prestigeobjecten, waarvoor men werkelijke nutsobjecten op de achtergrond schuift. Men bouwt monumenten voor zichzelf, en bevordert het bouwen van bv. industrieën in eigen omgeving niet meer, omdat die werkelijk noodzakelijk zijn, maar om daardoor te doen blijken, hoe actief men zelf is en hoe goed het daardoor gaat. Men heeft a.h.w. zijn geld verspeeld en probeert nu, door in een Rolls Royce voor te rijden bij de bank van lening, iets meer voor zijn manchetknopen te krijgen. Op grond van de in wezen fantastische situaties van heden is het mogelijk enige prognosen te stellen.

1. Bij een gelijk blijven van de sociale structuur is een algemene economische crisis, die de gehele westelijke wereld omvatten zal, reeds voor 1970 onvermijdelijk. Er zal dan sprake zijn van een algehele ineenstorting van het economische stelsel, gepaard gaande met geweld en revoluties allerwege.

2. Ik neem aan, dat men dit tevoren heeft kunnen zien aankomen. Er is dan een oplossing te vinden: Op het ogenblik, dat men in staat is de grenzen tussen de verschillende staten op de continenten werkelijk weg te doen vallen, zal bv. Europa zich als één enkele grote gemeenschap gaan gedragen. Het gevolg is weliswaar een reeks van grote kapitaalsverliezen, maar het kapitaalsbezit is in feite reeds grotendeels fictief, terwijl de "waarden", die men dan zal verliezen, alleen nog bestaan dankzij voortdurende en in verhouding te hoge bijdragen ten laste van de gemeenschappelijke inkomens der afzonderlijke Staten.

3. Er ontstaat dan een mogelijkheid tot het vrijelijk zich concentreren van specialisten op elk terrein, op elke gewenste plaats; het gevolg is een juistere aanpassing van de industrie aan de

werkelijke behoeften, waarbij voor die industrie niet meer in de eerste plaats vergroting van productie-eenheden in aantal, maar wel in kwaliteit van belang zal worden.

Verspilling van materialen, dupliceren van arbeid door bv. het op meerdere plaatsen gelijktijdig en in concurrentie plaats vinden van kostbare onderzoekingen, kostbare reclamecampagnes en dergelijke, vallen dan weg. De producten worden goedkoper, zodat de werkelijke welvaart weer kan stijgen, terwijl de vermenging van de cultuurwaarden der verschillende volkeren voert tot een vernieuwde aanpassing van de mens aan zijn omgeving. Zou men dit in de komende twee à drie jaren kunnen realiseren, dan zouden alle angsten voor een werkelijke crisis in Europa althans denkbeeldig blijken te zijn. De komende 20 à 30 jaren vormen dan een verdergaande ontwikkeling, waarin crises niet op kunnen treden. Wat de USA betreft, kan in dit verband worden gesteld, dat het huidige systeem van gelijktijdige vrijheid van productie en verwerving, gepaard gaande met een steeds grotere centrale staatsbemoeiing, geleid heeft tot de huidige crisis. Alleen een terugvallen naar algehele economische vrijheid of een grijpen naar een algehele federale controle, ook op economisch terrein, zou een herstel van het economisch evenwicht mogelijk maken.

Een voorkeur bestaat er bij mij niet. Ik meen echter dat men de oplossing zal kiezen van een algehele federale macht, die de grote handels- en productierijken geheel onder haar beheer zal nemen en alle corporaties geheel gaat beheersen, zowel t.a.v. grondstofwinning, productiemethoden als personeelsbeleid. Dit zou althans een tijdelijke oplossing betekenen en ruimte geven voor een aanpassing aan de werkelijke noodzaken en behoeften van deze tijd. Worden maatregelen tot grotere liberatie of anderzijds staatsbemoeiing niet voor het einde van 1967 getroffen, dan is het zo goed als zeker, dat de USA zich na enkele jaren in een wanhopige situatie zullen bevinden. De weerslag daarvan zal kenbaar worden in Zuid-Amerika en Canada. Onlusten van grote omvang zullen het gevolg hiervan zijn. Men zal waarschijnlijk trachten, zoals tot nu toe, de moeilijkheden op te vangen door een aantal naar buiten toe gerichte oorlogshandelingen, die een verder ingrijpen op economisch terrein van de federale instanties aanvaardbaar zal moeten maken. Ik meen echter, dat de reactie van het volk op het Vietnamprobleem reeds heeft aangetoond, dat men een grotere inspanning alleen zal kunnen eisen, wanneer men een onrechtmatige gewelddaad kan uitlokken, die direct tegen eigen land en volk gericht is. - Misschien kan Cuba hier nuttig zijn. -

De culturele revolutie is reeds aan de gang. Er blijkt een toenemende verzadiging op te treden bij de doorsnee mens en een toenemende vluchtneiging te ontstaan t.a.v. de werkelijkheid. Deze vlucht aan de werkelijkheid blijkt uit het z.g. verwerpen van de maatschappij, terwijl men gelijktijdig zich baseert op de rechten, die die maatschappij geeft en de mogelijkheden, die die maatschappij in feite geeft. Dit zien wij vooral bij steeds meer jongeren op de voorgrond komen. Een andere wijze van vlucht is het zich afzonderen van de problemen van de wereld, en een zich alleen nog maar bezighouden met droombeelden en liefhebberijen - iets wat voornamelijk bij vele volwassenen het geval blijkt te zijn. Wanneer de vereenzaming en het zich isoleren van de maatschappij verder voortgang vindt, kunnen wij wel stellen, dat de mens steeds minder creatief gaat werken. Door het gebrek aan creativiteit en daarmee de noodzakelijke vernieuwing binnen het kader van de maatschappij - in samenleving en volgens eigen persoonlijk denken - zal zowel het individu als de maatschappij op de duur ten gronde gaan.

Daartegenover kunnen wij stellen, dat op het ogenblik althans, de neiging zich los te weken uit het gangbare sociale patroon bij steeds meer mensen kenbaar wordt, zodat een economische aanpassing aan deze neiging noodzakelijker wordt. Gelijktijdig zien wij, dat de economische ontwikkelingen het stellen van eisen, waartegen weinig of niets als tegenprestatie wordt gesteld, steeds meer bemoeilijkt. Hierdoor zal het niet zo eenvoudig meer zijn, de kool en de geit te blijven sparen. De geit is hier het absoluut socialisme, dat blijft mekkeren, zelfs wanneer het voortdurend zelf aan het woord is. De kool is het kapitaal, dat binnen zijn vele bladeren eigen zelfverheerlijking pleegt te verbergen. De noodzaak en neiging tot een meer omvattende keuze zal dan ook groter worden. Daarbij is het belangrijker, dat men door de omstandigheden reeds leert, waar en wanneer men moet kiezen en hoe deze keuze zal moeten luiden. Elke keuze, die op een verder stellen van eisen aan de gemeenschap is gericht, vergroot de sociale en daarmee tevens de toch al groeiende economische moeilijkheden. Elke keuze die gericht is op een bepaald aspect van de gemeenschap of een bepaald aspect van de economie kan goed werken, zolang

het nieuwe inzichten baart, die dan ook onmiddellijk in de praktijk worden omgezet. Snelheid van handelen is daarbij van het grootste belang in deze dagen.

Gezien de geestelijke achtergronden van dit alles kan men ook de noodzaak op dit terrein kort omschrijven. Heb uw naaste lief gelijk uzelf, niet alleen als leuze, maar in een bewust en vrijwillig delen van alles wat je hebt, met anderen. Daar moet tegenover staan het volddedig respect voor de ander. Leder, die de naaste liefheeft, zal de andere in zijn eigen wijze van leven en denken geheel moeten respecteren en aanvaarden, maar gelijktijdig ook van de ander in eigen leven en voor eigen denken respect vergen. Waar een van deze punten ontbreekt, zal de mogelijkheid tot opbouw vanuit de geest teloorgaan.

Wij kunnen in de mens een groot aantal geestelijke krachten en mogelijkheden ontdekken, die juist binnen de huidige maatschappij niet of niet voldoende tot uiting komen. Een daarvan is het vermogen tot synthese, d.w.z. het tot hanteerbare eenheid samenvoegen van schijnbaar ongelijksoortige elementen. Ik meen, dat het vermogen om het geheel nieuwe te scheppen door ongebruikelijke samenvoegingen van het oude, in de komende geslachten toe zal nemen, terwijl reeds nu in velen voldoende mogelijkheden aanwezig zijn om een feitelijke vernieuwing te doen ontstaan. Ten laatste hoop ik, dat het zoeken naar het bovennatuurlijke, dat hand over hand toeneemt - ofschoon niet altijd in de meest positieve zin - meer en meer de plaats in zal kunnen innemen van het zoeken naar een maatschappelijk aanzien, dat toch geen vrede meer geeft, en de mens vrij zal kunnen maken van een reeks maatschappelijke waarden, waarmede men in feite niet meer geheel raad weet. Op grond daarvan stel ik nog: wanneer men leert meer positief te staan t.a.v. geestelijke- en - materialistisch gezien - irreële en irrelevante waarden, zal men kunnen komen tot een verwezenlijken van eigen dromen binnen de materie. Dit is een scheppend proces, dat cultureel, sociaal en daardoor ook economisch gezien, vernieuwend kan werken.

Ik neem aan, dat de vernieuwing van de maatschappij zich in de komende drie jaren zeer sterk zal gaan aftekenen en hier en daar zelfs reeds meer definitieve vorm zal krijgen. Dreiging van geweld en crises zullen daarbij een aanvaarden van waarden afdwingen, die men anders nog een tijdlang zou blijven verwerpen. Tot 1980 zal zich een algehele sociale reform afspelen, welke een zeer grote invloed zal hebben op productiemethoden, processen en behoeften. Zo zal een geheel nieuwe economie ontstaan, die reeds vanaf rond 1978 zodanig vaste vorm vertoont, dat men van een in elk werelddeel afzonderlijk gebonden economie zullen kunnen spreken, terwijl daarnaast van een ruileconomie van de werelddelen - bilateraal - sprake zal zijn. Zowel de "ontwikkelde" als de "onderontwikkelde" werelddelen zullen, elk in eigen waarde, dan bij kunnen dragen tot een vergroten der geestelijke en materiële welvaart van de gehele wereld. Dit was mijn betoog. Uw reacties zijn nu welkom.

Vraag: Wat denkt u van een toekomstbeeld, waarin de mens nog slechts consument is, terwijl de productie geheel door cybernetische machines plaats vindt?

Antwoord: Een dergelijke verslaafde consumptie is alleen mogelijk bij mensen, die geen enkele weerstand meer hebben. Een verslavende productie heeft alleen maar zin, wanneer men de mens ook het verbruik op kan leggen. Dit impliceert, dat de verbruiker geen persoonlijke verbruikseisen mag stellen en geen eigen initiatieven kan ontwikkelen. Wat nogal onwaarschijnlijk is. Ik voorzie wel een productie langs cybernetische weg van grondvormen - halfproducten - waarbij alle afwerking en uiteindelijk vormgeving een persoonlijke zaak zal worden. Niet alleen een "do it yourself" maar een zoeken van uw persoonlijkheidsuiting in de wijze, waarop u het halffabricaat verwerkt en groepeert. Ten laatste, machines gebaseerd op het ja-nee systeem kunnen beperkt leren. Ik meen echter, dat voor een werkelijke programmering en zelfs voor onderhoud, menselijk ingrijpen noodzakelijk zal blijven. Bovendien heeft de machine geen emotie. Wel kan men een kunstmatig bias geven. Dit echter blijft gelijk of ontwikkelt zich tot een functie, die het juist functioneren van de machine zelf volgens haar doel onmogelijk kan maken.

Dit beeld lijkt mij dus niet aanvaardbaar. Wel kunt u zeggen - dit is volgens mij dus wel een waarschijnlijkheid - dat een deel der mensheid een tijdlang een op laag geestelijk peil staand consumentenbestaan zal voeren. Hierdoor zou echter m.i. op de duur een afname van het

bevolkingsaantal optreden, waardoor degenen, die persoonlijke waarden en morele en mentale achtergronden blijven behouden, zich zullen blijven voortplanten. Uw beeld is een aardige extrapolatie van bestaande mogelijkheden, die echter, zoals zovele van dergelijke speculaties, geen rekening houdt met de behoefte van de mens om "anders" te zijn en dus de persoonlijke waarden ook binnen of desnoods tegenover de gemeenschap voortdurend tot uiting te brengen.

Vraag: U stelt, dat Amerika zich zal kunnen redden door een meer federaal en centraal geleide economie. In Rusland echter, waar men dit had, is men juist bezig om te decentraliseren.

Antwoord: Ik stelde dit niet als het enige redmiddel, maar maakte duidelijk, dat een andere methode veel groter onmiddellijk lijden voor veel meer mensen in zou houden. Verder merkte ik op, dat een staat als de USA of de USSR nimmer af kan stappen van een centraal geleid productieproces, indien men studie, vermaak, werkgelegenheid aan wil passen aan de behoeften van het volk. En wel volgens de nu geldende normen. Uitgaande van het sociaal normatief besef, zoals zich dit nu meer en meer openbaart, is een dictatoriaal optreden van de staat onvermijdelijk, daar alleen op deze wijze de staat- of gemeenschap - op de begeerde wijze voor alle leden der gemeenschap zorg zal kunnen dragen. In de USA betekent dit, dat de verschillen tussen arm en rijk, die steeds groter worden, zowel streeksgewijs als per stand, alleen kunnen worden opgeheven door een veel verder gaand federatief ingrijpen. In Rusland betekent de decentralisatie niet een opgeven van het centraal gezag, maar het stellen van afzonderlijke verantwoordelijkheid voor productie en bedrijven bij personen - dus niet meer bij centrale comités. Dezen blijven echter een verantwoording schuldig. De decentralisatie is dus geen wegvallen van het staatsgezag, maar een stellen van persoonlijke verantwoordelijkheden in de plaats van de niet te definiëren groepsverantwoorde- lijkheid, die in ambtelijkheid en steriel beleid uitmondde.

Vraag: U stelde centralisatie in USA als noodzakelijk. Maar in Rusland komt men tot decentralisatie. Arm en rijk bestaan ook daar.

Antwoord: Wat ik t.a.v. Amerika zei - ik verwijs naar het hierover reeds gesprokene - werd door mij als de meest waarschijnlijke ontwikkeling gezien, omdat de regering tijdens en na de laatste oorlog zich reeds, door kapitaalsverschaffing, contracten onder voorwaarden, e.d. vooral in vele kleinere bedrijven een overwegende invloed heeft verschaft. Daarnaast hebben de handels- en productierijken, die niet van de staat afhankelijk zijn, via lobbyisten een grote invloed op de regering. Centralisatie onder het federaal gouvernement is dus de meest logische, ofschoon niet de meest duurzame oplossing voor de rijzende problemen aldaar. In Rusland is de z.g. decentralisatie het gevolg van de theoretisch gestelde productienormen - door ambtenaren vastgesteld - die niet strookten met de praktijk, waardoor vooral door onregelmatige productie in o.m. toeleveringsbedrijven, en de nadruk op aantallen, een zeer grote materiaals- en arbeidsverspilling tot stand kwam. Het verminderen van de ambtelijke zeggingschap impliceert echter nog niet een werkelijk verminderen van de staatsinvloed. Ik wil met nadruk vaststellen, dat ik Rusland niet boven Amerika stel of omgekeerd. Beiden zijn anders, volgens mij is het bestaande systeem in beiden even onjuist. Ten hoogste kan men opmerken, dat Rusland op het ogenblik een economische omwenteling doormaakt, terwijl de USA daaraan nog niet schijnt te willen beginnen. Wat uw opmerking over de rijken, ook over de z.g. rijke ambtenaren in de USSR betreft, kan ik alleen opmerken, dat bij elk proces het schuim komt bovendien. (Sterk verkort)

Vraag: Hetgeen u zegt over de ritmiek in de economie, is dat gebaseerd op kosmische gegevens, of alleen op door ons te controleren en te gebruiken gegevens?

Antwoord: Ik selecteerde volgens mij juiste ontwikkelingen uit vele logisch mogelijke ontwikkelingen aan de hand van mij bekende kosmische stromingen. Elke ontwikkeling binnen die stromingen is echter voor u na te gaan en behoort tot de logische extrapolatie - mogelijkheden, echter te midden van een aantal gelijkwaardige extrapolaties, die voor u nog een gelijke waarschijnlijkheidswaarde hebben. De ontwikkeling van het beeld is voor u logisch en controleerbaar, de keuze van een beeld als juist is echter gebaseerd op kosmische tendenzen, die u niet geheel kent of kunt overzien en als zodanig niet logisch.

Vraag: Speelt zonnestraling daarbij een rol?

Antwoord: Niet altijd. Maar wel zien wij vaak in kosmisch gezien kritieke jaren - vaker nog in het jaar daaraan voorafgaand, - een aantal zonnevlekken optreden. Men zou in dergelijke gevallen dus kunnen wijzen op veranderingen in de zonnestraling, magnetische storingen e.d. Ook kan men dan een verband gaan leggen met graanoogsten e.d. Dit echter zijn zuiver natuurlijke invloeden, die m.i. door de kosmische werkingen worden aangekondigd. Zij zijn m.i. gevolg en niet oorzaak.

Vraag: Gezien de consequenties van uw antwoorden vraag ik mij af, of wij niet binnen afzienbare tijd groeien naar een wereldcatastrofe?

Antwoord: De consequentie, die u daaruit moogt trekken, is deze: De mensheid beschikt op het ogenblik mentaal en materieel over voldoende mogelijkheden om haar eigen habitus in betrekkelijk korte tijd te wijzigen, eigen mentaliteit en geloof te herzien en daarmee ook haar sociale en economische structuur in betrekkelijk korte tijd ingrijpend te wijzigen. Indien zij daarin niet slaagt voor rond 1980, bestaat er groot gevaar. Komt men voor 1980 wel tot voldoende aanpassing, dan hoeft men de eerste 1000 jaren niet op een door mensen veroorzaakte wereldcatastrofe te rekenen. Zou men echter hardnekkig en ten koste van alles willen vasthouden aan nu bestaande systemen, dan kan op grond daarvan worden gesteld, dat een toenemende reeks van grote interne conflicten met mogelijkheid tot oorlogshandelingen naar buiten tot 1972 op gaat treden, daarna zal een tijdelijke rust optreden, die m.i. tussen 1980 en 1984 voor het grootste deel van de wereld inderdaad zich ontploeft in handelingen, die een catastrofe betekenen. Het is niet met zekerheid te stellen, dat dit een algehele wereldondergang ten gevolge zal hebben. Wel is het zeer waarschijnlijk dat alle bestaande beschaving kennis en cultuur voor enkele 10.000en jaren worden weggevaagd.

Het gevaar bestaat dus wel. Het feit echter, dat wij hierover kunnen spreken en redelijk kunnen denken, maakt een aanpassen waarschijnlijk. Ontwikkelingen, die op het ogenblik - gebaseerd op heel andere theorieën - misschien plaats vinden, geven mij de persoonlijke overtuiging, dat wel niet alle rampen voorkomen kunnen worden op de wereld en zo de komende jaren vele kritieke ogenblikken op velerlei terrein zullen brengen, maar dat de wereld voor 1980 reeds tot een zodanige samenwerking en respect voor het individueel denken en werken van de mens zal zijn gekomen, dat een wereldvernietigende oorlog voorkomen zal worden, terwijl ook een greep naar de macht door de massa's van Azië - zeker denkbaar in die tijd - uitgesteld kan worden tot een tijd, waarop ook Azië tot een grotere rijkheid is gekomen. Vermoedelijk zal de rol, die Azië speelt in de wereld pas werkelijk leidend kunnen worden, na rond 2050. Door mij hierbij gegeven jaren en getallen vormen een benadering en zijn dus geen exacte data.

En hiermede, vrienden, beëindig ik dan mijn verhaal. Ik wil alleen nog constateren, dat alles wat wij nu besproken hebben, alleen van belang kan zijn, wanneer het voor u de aanleiding wordt uw eigen wereld en eigen wijze van leven en denken eens met andere ogen te bezien. Tracht begrip te krijgen voor de werkelijke behoeften van anderen. Leer u beperken tot uw eigen feitelijke behoeften en ontken zoveel mogelijk kunstmatig geschapen behoeften. Reageer nimmer volgens de beïnvloeding van de massa, maar steeds op eigen wijze. Want indien u ook maar de helft van de door mij aangevoerde argumenten en beweringen aanvaardbaar vindt, zult u met mij eens zijn, dat dit de enige wijze is, waarop ook u iets kunt bijdragen tot een gezond worden - en misschien zelfs tot de redding - van deze wereld. Ik dank u voor uw aandacht.

Esoterie

Goedenavond, vrienden.

Men heeft mij weer eens dit tweede "esoterische" deel van de avond in de schoenen geschoven. Ik moet uit de aard der zaak uitgaan van mijn eigen denken en reageren. Ik begin dan ook maar eenvoudig.

De meeste mensen beschouwen verstand als iets, waarvan je niet al te vaak gebruik moet maken, maar waarop je je wel voortdurend dient te beroemen. Hoe meer men zich op zijn verstand beroemt, hoe minder men geneigd schijnt het ook te gebruiken. Angst voor slijtage misschien.

Wie geestelijke waarden wil leren kennen en geestelijke werelden wil benaderen, zal moeten beseffen, dat het verstand het werktuig is, waardoor men de gevoelens op de juiste wijze moet richten en waardoor men later de innerlijke belevingen voor zichzelf zal moeten vertalen en waarmaken.

Degene, die het verstand wil gebruiken als criterium voor zijn geestelijk beleven, zal steeds weer tekortschieten om de doodeenvoudige reden, dat de mens niet voldoende verstand heeft om de werkelijkheid van het leven en de geest te begrijpen.

Wanneer wij innerlijk tot een begrip van God trachten te komen, zullen wij moeten beginnen met de constatering, dat al onze voorstellingen van God voor ons reeds dood waren, voor wij in staat waren ze te omschrijven. Want alles wat wij omschrijven, ontbeert het mystieke en geheimzinnige, waardoor de emotionele binding en het innerlijk gevoel van vereenzelviging te loor gaat. Wie God verstandelijk wil benaderen, zal ontdekken, dat hem niets meer blijft. Zij, die een concreet beeld van God prediken, zijn voortdurend bezig elk waar begrip van God in zich en anderen te doden.

Indien men echter naast begrip voor al het andere, het onbeschrijfbaar geheim, dat men God noemt, kan blijven aanvaarden en juist op dit niet definieerbare met zijn gevoelswaarden zich kan blijven oriënteren, zal zich steeds weer in het leven gevoelen als een avonturier, die bezig is een witte plek op de kaart te onderzoeken. Hij weet niet precies, wat hij zal ontmoeten. In menig geval zal het meer gevaar en zorg dan plezier zijn. Maar men zal er wijzer door worden en zichzelf steeds beter leren kennen, eigen Ik steeds juist leren kennen en uitdrukken.

De innerlijke tocht naar God is niet in de eerste plaats een roes, waarbij men God in kaart brengt, maar een reis, waarop men zichzelf leert kennen door de wijze, waarop men de proeven, die men op zijn weg ontmoet, doorstaat.

Het is natuurlijk leuk van jezelf een beeld te vormen, dat goed is. Vandaar dat de meeste mensen zich fantastische voorstellingen van hun eigen wezen en waarde maken, waarmee de rest van de wereld het echter maar uiterst zelden voor een ogenblik eens zal zijn.

Indien ik een juist beeld van eigen wezen, het kunnen geroepen zijn e.d., bezit, zal ik dit beeld op de proef moeten stellen. Men zal moeten nagaan, of men nu werkelijk zo goed of moedig is, als men denkt, of men zo handig is als men meent en zich zo goed kan aanpassen, als men veronderstelt. Je zult steeds weer moeten nagaan, of je werkelijk in staat bent de Hogere Waarden in jezelf tot werkelijkheid te maken, zoals je zo graag droomt.

Men moet zichzelf leren kennen. De gehele esoterie is in feite een scholing tot concrete zelfkennis.

Het zoeken naar God is niet in de eerste plaats het zoeken naar het onbekende, maar het erkennen van eigen wezen, doordat men zich in het onbekende durft wagen. Het onberekenbare is daarbij van het grootste belang.

Een mens die leeft in een wereld vol van verzekeringen, zelfs indien een groot deel daarvan niet zo waar en betrouwbaar is als hij meent, voelt zich zo geborgen in een vast geheel, zodat hij zijn denken en leven geheel baseert op dit geheel en eigen wezen geheel vormt naar dit geheel. M.a.w., de doorsnee mens is een lachspiegelweergave van de wereld, waarin hij denkt te leven.

Wie wil ontkomen aan een geheel en tegen eigen aard in gevormd worden door het milieu, door het andere, moet in de eerste plaats bereid zijn het onbekende steeds weer te aanvaarden en het bekende op zij te zetten of achter te laten. Hij moet in de eerste plaats bereid zijn zichzelf op de proef te stellen.

Mensen, die zeggen, dat zij veel willen bereiken, beginnen meestal alle moeilijkheden zoveel mogelijk te ontlopen. Daardoor komen zij in een vreemde situatie te verkeren. Denk maar eens aan vele zogenaamde heiligen die, om de hel in het hiernamaals te ontlopen, voor zich en soms ook voor anderen een hel op aarde geschapen hebben.

Het is een vreemde menselijke methode: het gevreesde waar maken om eraan te ontkomen. Toch zijn er vele mensen, die dit doen, zelfs in de esoterie. Ik geloof niet, dat het onze plicht of taak is om uzelf het recht te ontzeggen te zijn, wat wij zijn. Ik meen daarentegen dat het onze taak en plicht is onszelf te erkennen, zoals wij zijn en al datgene, wat wij in onszelf waardevol achten op de proef te stellen, tot wij zeker weten, dat het waarlijk een deel van onszelf is en niet alleen het gebruikelijke sprookje, dat men met vele goede manieren meestal aan de buitenwereld als het werkelijke beeld van het eigen Ik voorgoochelt.

Het zal u duidelijk zijn, dat zelfkennis, zoals altijd, ook nu weer de kern van mijn betoog vormt. De meeste mensen weigeren met zichzelf kennis te maken. Zij gaan liever met beter gezelschap om. Ik geef toe, dat je vaak voor jezelf geen aangenaam gezelschap bent. Iemand die zich verdiept in alle fouten die hij heeft, krijgt immers al snel de gedachte, dat, wat hem in het leven ook overkomt, het voor hem nog veel te goed is. En dit zou een negatieve levenshouding kunnen veroorzaken.

Er zijn mensen, die zozeer van hun eigen zondigheid overtuigd zijn, dat zij alvast maar gelaten de ramp afwachten, die zij menen te verdienen. Die zijn, volgens mij, de grootste stommelingen. De wijze erkent, waar zijn eigen tekorten liggen en zal trachten ondanks deze tekorten datgene te bereiken, wat voor hem innerlijk bevredigend is. Zolang de uiterlijke wereld de weergave wordt van datgene, wat in mij geheel bevredigend en aanvaardbaar is, kan ik met die wereld leven en er mee doen, wat ik wil. Wat meer is: alles, wat ik dan in die wereld tot stand breng en ervaar, is dan een verrijken van mijn innerlijk bestaan, mijn werkelijke leven.

Helaas zijn er vele mensen, die menen, dat men een bevredigend innerlijk leven het best bereikt door een ander getrouwelijk te volgen in al zijn stellingen en praktijken - althans de stellingen en praktijken, die de ander u predikt. Pas veel later ontdekt men dan, hoe dwaas men in feite is geweest, door eigen waarden te loor te laten gaan en eigen beleven te beperken tot een je beperken op de waarden van een ander. Elke mens heeft een eigen aard, een eigen natuur. Begin dus niet te stellen, dat je bepaalde dingen niet hebt, dat je tekortschiet, maar erken welke waarden er in je schuilen. En vraag je af, op welke wijze je daarvan zó gebruik kunt maken, dat zij je innerlijk iets zeggen, dat je innerlijk vrede vindt en de betekenis en waarde van je leven steeds ziet groeien in eigen besef.

Helaas beschouwen vele mensen esoterie als een soort sausje, dat men gebruiken kan om het aangebrand zijn van de werkelijkheid te verbergen. Maar de smaak van het bestaan verandert daardoor niet. Vele mensen gebruiken geestelijke en hogere waarden als een soort valscherf in de hoop, dat zij daardoor niet te hard op de bodem der werkelijkheid zullen neervallen. Zij zijn degenen, die hun morele stuit vaak heel wat ernstiger bezeren dan degenen, die de werkelijkheid zonder meer aanvaarden.

Realiteit en realisme zou eigenlijk een belangrijk deel moeten uitmaken van alle esoterie. Zodra je het geestelijk leven buiten of boven de werkelijkheid stelt, wordt het geheel tot een illusie, die je er steeds weer toe brengt onnodig je neus te stoten.

Sommige mensen zijn geestelijke hoogvliegers. Niet alleen laten zij vaak iets vallen, wat voor mensen op lager niveau hinderlijk is, maar bovendien worden zij regelmatig vleugellam. Waar zij dan terecht komen, wordt niet door hun geestelijke wijsheid, maar door het toeval en de menselijke natuur bepaald. Het is vaak niet eens meer een lit-jumeaux. Daarom omschrijf ik enkele punten, die, volgens mij, esoterisch van belang zijn.

Zelfkennis: De realisatie, dat je vele fouten hebt met de uiteindelijke conclusie, dat je nog zovele andere mogelijkheden hebt, dat je nooit geheel onaanvaardbaar zult zijn.

Zelfvertrouwen: Het begrip, dat je leven moet of je wilt of niet en het vertrouwen, dat dit leven dan ook zin zal hebben, ook al begrijp je deze nog niet. Want eerst dan zal men zichzelf zo ver durven vertrouwen, dat men het avontuur van het leven aandurft en daarin overwinningen kan behalen.

God: Wanneer wij van God een uitvlucht maken, is Hij alles, wat wij niet kunnen zijn, kunnen doen, durven zijn of doen en de aanvulling van onze tekorten, de schuld van alles ook, wanneer het ons niet zo goed gaat. Een dergelijk beeld van God kan men beter terzijde stellen. Ziet men God echter als een krachtbron, waarop men zich kan beroepen, wanneer men meent niet verder meer te kunnen, zo zal men ontdekken, dat deze God een kracht is, die de mens in staat stelt steeds een paar stappen verder te komen dan hijzelf ooit mogelijk had geacht. In deze zin is God de grote stimulans van onze bewustwording, de kracht, waaruit wij waarlijk leven en de bron van onze uiteindelijke bereikingen.

De innerlijke weg: Dit is de erkenning van de relatie, die tussen het Ik en het andere - de buitenwereld - bestaat. Zodra de innerlijke weg alleen maar een zelfbeschouwing wordt, is zij slechts een vertroetelen van eigen onvermogen. Zodra zij een erkennen wordt van de relatie tussen Ik en Al, en tot uiting komt in een zoveel mogelijk volgens waarheid erkennen en aanvoelen van het andere, volgt daaruit, dat zij de weg is, waardoor de waarheid ook bewust bereikt kan worden.

Nutteloos is al datgene, wat wel begrepen wordt, maar toch geen resultaten oplevert.

Hulpeloos is eenieder, die zijn beste denkbeelden niet zo kan uitdrukken, dat een ander althans aan kan voelen, wat hij wil zeggen. Radeloos wordt elke mens, die in de wereld die hij uiterlijk kent, naar een reden van bestaan zoekt. Wie zoekt naar een innerlijke aanvaarding van het bestaan, zal daarin ook een reden van bestaan vinden en zijn radeloosheid verliezen.

Wie spreekt over liefde, spreekt over het algemeen over zichzelf. Wie waarlijk liefheeft, vergeet zichzelf. Daarom is liefde een vorm van zelfvergetelheid, waarin men een waarheid kan vinden, die groter is dan het eigen ik. Het ik zoekt dan daarin een mogelijkheid om zich in het grotere uit te drukken en leert zo daarin bewust te leven. Liefde is niet beperkt tot enigerlei terrein, zij kan overal bestaan en zich overal uitdrukken in elke vorm.

Het laatste, wat ik hier nog esoterisch op wil merken: De meeste mensen beschouwen alles, wat niet strookt met hun eigen gevoelens, opvatting en geweten, als gezeur of onzin. Daardoor is het aantal onzinnigheden op deze wereld aanmerkelijk groter, dan noodzakelijk zou zijn. Wanneer men beseft, dat eenieder, voor hetgeen hij zegt, denkt en doet, een reden moet hebben en probeert die reden te begrijpen, zo zal men wel niet de ander kunnen begrijpen, maar zich toch een juister beeld kunnen vormen van de eigen wereld. En daardoor zal men in die wereld juister kunnen reageren.

Zo, dat is alles. Misschien wilt u nog een paar definities?

Loonronde: Een loonronde is een getalsmatige toename van het salaris, die een werkelijke vermindering van waarde inhoudt, die ongeveer de drievoudige inhoud van hetgeen men aan getalwaarde denkt te winnen.

Economie: Economie is het systeem, waardoor men verklaart, waarom het gaat zoals het gaat, zonder daarom in staat te zijn te bepalen, dat het zal gaan zoals men wil, dat het gaan zal.

Anarchie: Het systeem, waarin men elke wet overboord gooit in de hoop, dat iedereen voldoende bewustzijn heeft om naar eigen wet te leven. Wanneer men tot het bewustzijn komt, dat niemand voldoende bewustzijn bezit, om zich eigen wetten te stellen, tracht men anderen de wet te stellen, waardoor de anarchie een dictatuur wordt, die uit terreur geboren wordt.

Atheïsme: De ontkenning van God als de ene persoon, hét mannetje. Dit is gebaseerd op het aanvoelen der goddelijkheid in alle dingen, die men echter niet tot uitdrukking kan brengen.

Ik: De uitdrukking, die men geeft aan de grootste reeks van samengeraapte tweedehands idealen, die een mens samen kan brengen en over het algemeen beschouwt als een moeder haar kind: een schoonheid. Men doet dit, omdat men deze illusie niet wil laten vergaan. Het werkelijke Ik is het geheel van eigen impulsen en mogelijkheden, uitgedrukt in eigen betekenis in de totaliteit t.a.v. het andere.

Inwijding: De erkenning van een hogere waarde op grond van belevingen, vaak aangevuld met richtlijnen, die men van anderen ontvangt. Elke inwijding wordt echter door de ingewijde aan zichzelf gegeven door de wijze, waarop hij innerlijk verwerkt, wat hij buiten het tot nu toe voor hem als normaal geldende erkend heeft.

Goedenavond, vrienden.
d.d. 14 april 1967